

dr Małgorzata Marmola

Uniwersytet Rzeszowski

RELACJE W MAŁŻEŃSTWIE A POSTAWY RODZICÓW WOBEC NIEPEŁNOSPRAWNYCH DZIECI

RELATIONS IN THE MARRIAGE AND ATTITUDES OF PARENTS TOWARDS DISABLED CHILDREN

Streszczenie

Artykuł podejmuje problematykę relacji pomiędzy małżonkami wychowującymi niepełnosprawne dziecko i ich postaw wobec tego dziecka. Opiera się na badaniach mężów i żon w 50 systemach rodzinnych z dzieckiem niepełnosprawnym. Wyniki badań wskazują na liczne deficyty zarówno w relacjach badanych małżonków, jak i w zakresie ich postaw rodzicielskich. Stwierdzono również istnienie istotnych powiązań pomiędzy wyróżnionymi zmiennymi.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, postawy rodzicielskie, jakość małżeństwa.

Abstract

The article describes issue of relations between the spouses bringing up a disabled child and their attitudes towards the child. It is based on research of husbands and wives in 50 family systems with a disabled child. The results show a lot of deficiencies both in relations between the surveyed spouses as well as in terms of their parental attitudes. It was also found that significant relationships between mentioned variables exist.

Key words: disability, parental attitudes, quality of marriage.

Wprowadzenie

Wychowanie dziecka z niepełnosprawnością dla każdego rodzica jest nie lada wyzwaniem. Każdy bowiem ma w swoich planach rodzicielstwo niezakłócone chorobą czy niepełnosprawnością dziecka, oczekuje dziecka idealnego, wymarzonego, zdolnego, które osiągnie w życiu to, co nie udało się rodzicom. Gdy na świat przychodzi dziecko z niepełnosprawnością, rodzice doświadczają swojej traumy, przeżywają wiele negatywnych emocji, zanim będą w stanie to dziecko zaakceptować z jego innością i ograniczeniami, zanim nauczą się je kochać takim, jakie jest, zanim nauczą się tworzyć mu optymalne środowisko rozwoju i stawiać wymagania na miarę możliwości.

Istotnym czynnikiem w radzeniu sobie z tymi wyzwaniami jest jakość relacji małżeńskiej tych rodziców, jako że satysfakcja płynąca z tych relacji może sta-

nowić istotny czynnik wzajemnego wsparcia dla małżonków w radzeniu sobie z wychowywaniem niepełnosprawnego dziecka. Natomiast niska jakość relacji małżeńskich niesie ryzyko poczucia osamotnienia w trudnościach, co może negatywnie odbijać się na relacjach z dzieckiem.

1. Niepełnosprawność

Narodziny dziecka z niepełnosprawnością, konieczność radzenia sobie z jego wychowaniem stanowią dla rodziców niewątpliwie sytuację nową, zaskakującą (bo każdy rodzic oczekuje narodzin dziecka wymarzonego, idealnego, a już na pewno zdrowego) i niejednokrotnie trudną. Większość z nich bowiem nie ma wystarczającej wiedzy na temat niepełnosprawności, a także doświadczenia w obcowaniu z osobami niepełnosprawnymi.

Według Światowej Organizacji Zdrowia niepełnosprawność to „każde ograniczenie lub brak (wynikający z uszkodzeń i ułomności) zdolności do wykonywania czynności w sposób lub w zakresie uznawanym za normalny dla istoty ludzkiej”¹. Tak więc osobą niepełnosprawną jest ta, której stan fizyczny lub psychiczny utrudnia lub uniemożliwia jej, trwale lub na jakiś czas, wypełnianie zadań życiowych i ról społecznych zgodnie z normami prawnymi i społecznymi².

Niepełnosprawność dziecka powoduje zwykle istotne zmiany w funkcjonowaniu rodziny. Dziecko to potrzebuje miłości i opieki rodziców, jak każde, ale ponadto rodzice muszą sprostać zaspokajaniu specyficznych jego potrzeb wynikających z niepełnosprawności oraz podjąć wysiłek związany z rehabilitacją³. Muszą też zaakceptować niepełnosprawność swojego dziecka.

2. System rodzinny

System stanowi uporządkowaną kompozycję elementów, które tworzą spójną całość⁴. Zmiana dowolnego elementu tej konfiguracji wpływa na pozostałe (całościowość). W systemie nie istnieją proste zależności między przyczyną a skutkiem (ekwipotencjalność i ekwifinalność systemu), wzajemne powiązania powodują, że można odejść od wnioskowania przyczynowo-skutkowego na

¹ S. Cudak, *Wychowawcze i emocjonalne funkcjonowanie rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Łódź 2007, s. 50.

² W. Dykcik, B. Szychowiak, *Nowatorskie i alternatywne metody w teorii i praktyce pedagogiki specjalnej*, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań 2001, s. 15.

³ I. Obuchowska, *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1999, s. 20.

⁴ L. Drożdżowicz, *Ogólna teoria systemów [w:] Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, red. B. de Barbaro, Wyd. UJ, Kraków 1999, s. 11.

rzecz przyczynowości cyrkularnej, zakładającej, że na zasadzie sprzężenia zwrotnego coś lub ktoś równocześnie może być i przyczyną, i skutkiem⁵.

System rodzinny jest więc grupą osób tworzących złożoną strukturę, wzajemnie od siebie zależnych, które dzielą historię. Członków rodziny łączą emocjonalne więzi oraz strategie interakcji⁶. System funkcjonuje w otoczeniu, a więc współdziała z innymi systemami. Sam składa się z hierarchicznie uporządkowanych podsystemów⁷, które mają wspólne cele i zadania⁸. Podstawowym zadaniem rodziny jest przystosowanie się do zmian, które mają swoje źródła na zewnątrz lub wewnątrz systemu.

Relacje między podsystemami wiążą się ze sposobem organizacji poszczególnych podsystemów, związkami hierarchicznymi pomiędzy nimi oraz z przejrzystością granic w systemie. Podstawowe podsystemy w rodzinie to: subsystem małżeński, rodzicielski i rodzeństwa⁹.

3. Relacje małżeńskie

Podsystem małżeński jest dominującym podsystemem w rodzinie. Relacje między mężem i żoną są istotne dla funkcjonowania wszystkich pozostałych podsystemów¹⁰. Jakość związku małżonków jest istotna dla funkcjonowania całej rodziny, a zwłaszcza dla wychowania dzieci¹¹.

Małżonków można nazwać „architektami rodziny”¹², dlatego że relacja małżeńska daje początek rodzinie, a poczucie szczęścia małżeńskiego wiąże się z całościową satysfakcją z życia. Jakość relacji małżeńskiej decyduje także o jakości i intensywności komunikacji w rodzinie, a styl interakcji między małżonkami przenosi się na ich relacje z dziećmi. Relacje między mężem a żoną, którzy są jednocześnie rodzicami, mają więc charakter prototypowy dla dziecka, stanowią bowiem wzór zachowań interpersonalnych i rzutują na stosunek dziecka do pozostałych członków rodziny i do ludzi w ogóle. Rodzice wyznaczają też podział obowiązków i organizację całego życia rodzinnego. Małżonkowie zadowoleni ze związku potrafią organizować życie rodziny w sposób harmonijny i adekwatny, zaś przy niskiej satysfakcji pojawia się chaos, którego skutkiem

⁵ T. Rostowska, *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*, Impuls, Kraków 2008, s. 44.

⁶ M. Plopa, P. Połomski, *Kwestionariusz relacji rodzinnych. Wersje dla młodzieży*. Podręcznik, VIZJA PRESS & IT, Warszawa 2010, s. 11.

⁷ L. Drożdżowicz, *Ogólna teoria...*, s. 12.

⁸ M. Plopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Wyd. EUH-E, Elbląg 2004, s. 15.

⁹ T. Rostowska, *Małżeństwo...*, s. 45.

¹⁰ M. Braun-Gałkowska, *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństw*, Wyd. TN KUL, Lublin 1992, s. 23.

¹¹ Za: T. Gosztyła, *Rodzinne uwarunkowania dojrzałej religijności młodzieży*, Wyd. KUL, Lublin 2010, s. 76.

¹² V. Satir, *Rodzina. Tu powstaje człowiek*, GWP, Gdańsk 2000.

nierzadko jest przejmowanie ról dorosłych przez dzieci. Innym zadaniem małżonków jest tworzenie granic chroniących rodzinę przed światem zewnętrznym. Muszą one być na tyle elastyczne, aby jej nie odcięły od rzeczywistości i na tyle wyraźne, aby mogły zapewnić prywatność¹³.

Małżonkowie oddziałują na siebie wzajemnie, a relacje między nimi uwarunkowane są wieloma czynnikami, takimi jak postawy małżonków wobec siebie, więź emocjonalna, a także sposób wzajemnego komunikowania. Prawidłowa komunikacja ma więc podstawowe znaczenie dla właściwego funkcjonowania podsystemu małżeńskiego, co zgodnie z zasadą całościowości w dużym stopniu warunkuje relacje także w innych podsystemach¹⁴.

Z. Dąbrowska jako najbardziej istotne elementy małżeństwa wymienia odpowiednią komunikację, satysfakcjonujący poziom zaspokojenia potrzeb małżonków, sprawowanie władzy oparte na osobistym autorytecie oraz mocną więź uczuciową¹⁵.

4. Jakość związku małżeńskiego w rodzinie z dzieckiem niepełnosprawnym

Niepełnosprawność dziecka nie pozostaje obojętna dla relacji małżeńskich jego rodziców, którzy często przeżywają kryzys w przystosowaniu się do tej nowej sytuacji. Dziecko wymusza bowiem zmiany w ich dotychczasowym życiu oraz w sposobie realizacji funkcji rodzinnych. Często wychowanie niepełnosprawnego dziecka wiąże się z poczuciem niespełnionych nadziei, klęski życiowej, a nierzadko również z poczuciem winy¹⁶.

Zakłóceniu ulegają zarówno relacje małżeńskie, jak i rodzicielskie, co niesie ryzyko frustracji potrzeb poszczególnych członków rodziny oraz ograniczenia możliwości ich indywidualnego rozwoju¹⁷.

Z wychowywaniem dziecka obciążonego niepełnosprawnością wiąże się silny, trwały stres, który może osłabić związek małżeński rodziców, a także wpływać negatywnie na atmosferę życia rodzinnego, co w konsekwencji negatywnie prognozuje dalszy rozwój i przyszłość tego dziecka. To, jak duży wpływ niepełnosprawność dziecka będzie wywierać na relacje małżeńskie jego rodzi-

¹³ W. Świętochowski, *Rodzina w ujęciu systemowym* [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, WN PWN, Warszawa 2014, s. 31–32.

¹⁴ B. Harwas-Napierała, *Specyfika komunikacji interpersonalnej w rodzinie ujmowanej jako system* [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, WN PWN, Warszawa 2014, s. 59.

¹⁵ Z. Dąbrowska, *Czym charakteryzują się współczesne małżeństwa w Polsce?*, „Małżeństwo i Rodzina” 2005, nr 4, s. 7.

¹⁶ W. Otrębski, *Szansa na społeczną akceptację*, RW KUL, Lublin 1997, s. 52.

¹⁷ Ż. Stelter, *Pelnienie ról rodzicielskich wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Difin, Warszawa 2013, s. 35.

ców, zależy od jakości związku przed narodzinami tego dziecka. Małżeństwa, które wcześniej były słabe i chwiejne, będą gorzej radziły sobie ze stresem związanym z niepełnosprawnością dziecka, zaś te, które charakteryzowała emocjonalna bliskość, empatia i wzajemne zaangażowanie, radzą sobie lepiej¹⁸. Prawidłowość tę potwierdzają badania E. Lobo i A. Webba¹⁹.

Obniżenie satysfakcji z małżeństwa w rodzinach z dzieckiem niepełnosprawnym ujawniają badania M. Braun-Gałkowskiej, M. Szopińskiego i W. Otrębskiego²⁰. Wskazują one, że rodzice dzieci ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności gorzej oceniają swój związek, szczególnie w zakresie wzajemnego rozumienia, współdziałania oraz intensywności więzi ze współmałżonkiem. Badane przez W. Otrębskiego żony uzyskały niskie wyniki w zakresie autonomii i wrażliwości, wysokie w zakresie kłótniowości, zaś mężowie otrzymali wysokie wyniki w zakresie kłótniowości i wrogiej władczości. U mężów występuje także egocentryzm oraz zarządzanie przez obwinianie. Cechy te nie sprzyjają satysfakcji z małżeństwa, a ponadto wpływają negatywnie na kształtowanie adekwatności osobowościowej niepełnosprawnych dzieci²¹.

5. Postawy rodzicielskie

Postawy człowieka odzwierciedlają jego sposób wartościowania świata, przez co determinują zachowania, choć związek ten jest dość skomplikowany²². Definiowane są jako zakodowane w pamięci uczucia dotyczące określonych osób, obiektów, wydarzeń lub idei – tu postawy są raczej podstawowymi uczuciami, prostą oceną na kontinuum pozytywne–negatywne, powodując, że człowiek ma przychylny lub nieprzychylny nastawienie do kogoś lub czegoś²³; lub jako trwałe oceny – pozytywne lub negatywne, odnoszące się do ludzi, obiektów i idei;²⁴ czy w końcu jako oceniające reakcje na obiekt, odzwierciedlone w przekonaniach, uczuciach i intencji co do zachowania jednostki wobec niego²⁵.

Struktura postawy (również rodzicielskiej) obejmuje trzy komponenty: przekonania (wiedza, wyobrażenia i wierzenia jednostki na temat danego obiektu).

¹⁸ E. Pisula, *Rodzice i rodzeństwo dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Wyd. UW, Warszawa 2007, s. 88.

¹⁹ Za: W. Otrębski, *Szansa...*, s. 52.

²⁰ Za: E. Pisula, *Rodzice i rodzeństwo dzieci z zaburzeniami rozwoju...*, s. 89.

²¹ W. Otrębski, *Szansa...*, s. 94–98.

²² W. Wosińska, *Psychologia życia społecznego*, GWP, Gdańsk 2004, s. 137–138.

²³ D. Kenrick, S. Neuberg, R. Cialdini, *Psychologia społeczna*, GWP, Gdańsk 2002, s. 98.

²⁴ J. Olson, M. Zanna, za: E. Aronson, T. Wilson, R. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 1997, s. 313.

²⁵ J. Olson, M. Zanna, za: W. Wosińska, *Psychologia życia społecznego*, GWP, Gdańsk 2004, s. 138.

tu); uczucia, których zadaniem jest wspieranie przekonań, a które sprowadzają się do lubienia lub nienubienia obiektu; gotowość do reagowania na obiekt w określony sposób w odpowiedniej sytuacji. Postawy „wyrastają” więc z posiadanych przekonań i wiedzy²⁶.

Na kształtowanie się postaw wpływa wiele czynników, takich jak: potrzeby, informacje o przedmiotach postaw, oddziaływanie środowiska społecznego, cechy osobowości, traumatyczne doświadczenia, procesy emocjonalne²⁷. Ważnym czynnikiem jest uczenie się przez modelowanie, zwłaszcza w rodzinie, gdzie rodzice stanowią modele, których zachowania są imitowane i stają się elementami zbioru zachowań dziecka²⁸.

Postawy rodzicielskie definiowane są w literaturze najczęściej jako względnie stały sposób odnoszenia się do dziecka²⁹, czyli jako „całościowa forma ustosunkowania się rodziców (osobno ojca, osobno matki) do dzieci, do zagadnień wychowawczych itp., ukształtowana podczas pełnienia funkcji rodzicielskich”³⁰. Opierają się na danych intelektualnych, które zabarwione określonymi emocjami wiążą się z tendencją do względnie stałych zachowań. Ważnym elementem postawy rodzicielskiej jest jej aspekt behawioralny, postawy te bowiem często są niespójne i w komponentcie poznawczym mogą być bardziej korzystne wychowawczo niż w aspekcie behawioralnym³¹.

Efektywność postaw rodziców wobec dzieci zależy od ich zdolności do stosownego wychowania i racjonalnego kontrolowania dzieci. Ważne mogą być też takie czynniki, jak: własna historia rozwojowa rodzica, jego osobiste i społeczne zasoby, podmiotowe cechy dziecka (wiek, płeć, temperament, możliwości) oraz potencjalne wsparcie, jakie rodzina może uzyskać w swoim środowisku³². Większość typologii postaw rodzicielskich opiera się na koncepcji uzupełniania się cech, uwzględniając przeciwstawne wymiary (np. miłość – wrogość; dominacja – submisja)³³.

W systemach rodzinnych z dzieckiem niepełnosprawnym często występują nieprawidłowe postawy rodzicielskie. Są to postawy nadmiernie chroniące, nadopiekuńcze, wiążące się z wyręczaniem dziecka i obniżaniem wymagań i brakiem wiary rodziców w możliwości dziecka³⁴. Występują także postawy negatywne – odtrącające i nieakceptujące niepełnosprawności dziecka, szczegól-

²⁶ W. Wosińska, *Psychologia...*, s. 138–139.

²⁷ Za: M. Plopa, *Psychologia rodziny...*, s. 246.

²⁸ S. Mika, *Psychologia społeczna dla nauczycieli*, Wyd. „Żak”, Warszawa 1998, s. 134.

²⁹ M. Braun-Gałkowska, *Metody badania systemu rodzinnego*, KUL, Lublin 1991, s. 16.

³⁰ J. Rembowski, *Więzi uczuciowe w rodzinie*, PWN, Warszawa 1972, s. 55.

³¹ M. Braun-Gałkowska, *Metody badania...*, s. 16.

³² M. Plopa, *Psychologia rodziny...*, s. 241.

³³ M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973, za: J. Rembowski, *Więzi...*, s. 56.

³⁴ S. Cudak, *Wychowawcze i emocjonalne funkcjonowanie rodziny...*, s. 30.

nie często są to postawy matek wobec dziewcząt charakteryzujące się nadmierną koncentracją, zmuszaniem, korygowaniem i dużym dystansem³⁵.

6. Metodologiczne założenia badań własnych

Przedmiotem badań prezentowanych w niniejszym opracowaniu była zależność pomiędzy jakością związku małżeńskiego a postawami rodziców wobec dzieci niepełnosprawnych. Badania zmierzały do uzyskania odpowiedzi na następujące pytania: jaki jest poziom intymności, rozczarowania, samorealizacji i podobieństwa w związku małżonków wychowujących niepełnosprawne dziecko? Jakie postawy rodzicielskie prezentują ojciec i matka wobec dziecka niepełnosprawnego? Czy istnieje związek pomiędzy jakością związku małżeńskiego a postawami wobec dziecka z niepełnosprawnością?

W badaniach zastosowano kwestionariusz dobraneo małżeństwa M. Plopy i M. Kaźmierczak³⁶ mierzący jakość związku w trzech wymiarach: intymność, samorealizacja, rozczarowanie, podobieństwo, a także skalę postaw rodzicielskich M. Plopy³⁷, która pozwala na ocenę postaw w wymiarach: akceptacja–odrzucenie, wymagania, autonomia, niekonsekwencja, ochranianie.

Zbadano 50 par małżeńskich wychowujących niepełnosprawne dziecko – najczęściej była to niepełnosprawność intelektualna. Badania przeprowadzono w ramach seminarium magisterskiego w 2014 r.

7. Wyniki badań

Jakość małżeństwa w wymiarach intymności, rozczarowania, samorealizacji i podobieństwa w percepcji męża i żony oceniono za pomocą kwestionariusza dobraneo małżeństwa. Wyniki wyrażone zostały w skali stenowej. Średnie arytmetyczne i odchylenia standardowe dla grupy mężów i żon ilustruje tabela 1.

Dane wskazują, że w małżeństwach wychowujących niepełnosprawne dzieci satysfakcja z małżeństwa jest niska (wynik globalny w okolicach 3 stena). Bardzo niepokojące są wyniki zarówno badanych żon, jak i mężów wskazujące na wysoki poziom rozczarowania związkiem małżeńskim (wyniki powyżej 7 stena). Mogą one wskazywać, że u małżonków występuje poczucie porażki życiowej, a wspólne życie nie przynosi satysfakcji. Może to skutkować niskim poczuciem

³⁵ R. Kościelak, *Funkcjonowanie psychospołeczne osób niepełnosprawnych umysłowo*, WSiP, Warszawa 1996, s. 102.

³⁶ M. Kaźmierczak, M. Plopa, *Komunikacja w bliskich związkach. Teoria i metoda badania*, VIZJA PRESS & IT, Warszawa 2012, s. 41–58.

³⁷ M. Plopa, *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008, s. 223–266.

odpowiedzialności za związek i rodzinę oraz unikaniem rozwiązywania bieżących problemów rodzinnych. Poniżej średniej znajdują się także wyniki w skali intymność, samorealizacja i podobieństwo (wyniki bliskie 4,5 stena u kobiet oraz pomiędzy 2 i 3 stenom u mężczyzn). Można wnioskować, że w małżeństwach wychowujących niepełnosprawne dzieci brakuje satysfakcji z bliskiej relacji z partnerem, a małżeństwo nie daje im możliwości realizacji siebie, szczególnie mocno zaznacza się to w przypadku mężów.

Tabela 1. Średnie wyniki badanych mężów i żon i odchylenia standardowe dla poszczególnych skal KDM

Skale	Żony		Mężowie		Cała grupa	
	M	SD	M	SD	M	SD
Intymność	4,58	1,71	3,24	1,20	3,91	1,45
Rozczarowanie	7,26	1,75	7,88	0,89	7,57	1,32
Samorealizacja	4,56	2,11	3,04	1,32	3,80	1,71
Podobieństwo	4,56	1,81	2,82	1,38	3,69	1,59
Wynik globalny	3,80	1,17	2,56	0,64	3,18	0,90

Oznaczenia w tabeli: M – średnia arytmetyczna; SD – odchylenie standardowe.

Zmienną zależną w niniejszych badaniach stanowiły postawy matek i ojców wobec niepełnosprawnych dzieci. Postawy te zostały zmierzone za pomocą skali postaw rodzicielskich M. Plopy. Średnie wyniki tych postaw (wyrażone w skali stenowej) oraz odchylenia standardowe prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Średnie wyniki dla postaw rodzicielskich badanych matek i ojców wobec niepełnosprawnych dzieci

Postawy	Matki		Ojcowie		Cała grupa	
	M	SD	M	SD	M	SD
Akceptacja – odrzucenie	4,56	3,35	2,66	1,78	3,61	2,56
Wymagania	6,22	1,54	5,88	1,35	6,05	1,45
Autonomia	4,06	1,78	3,40	1,48	3,73	1,63
Niekonsekwencja	7,10	1,64	7,14	1,42	7,12	1,53
Ochronianie	4,38	1,71	4,54	1,77	4,46	1,74

Oznaczenia w tabeli: M – średnia arytmetyczna; SD – odchylenie standardowe.

Uzyskane wyniki wskazują, że i matki, i ojcowie w wychowaniu niepełnosprawnych dzieci w dużym stopniu prezentują postawy niekonsekwencji (wyniki powyżej 7 stena). Taki brak stabilności w postępowaniu rodziców może powodować zaburzenia w ich kontaktach z dzieckiem w postaci dystansowania się dziecka od rodziców, ukrywania własnych problemów, niechęć do zwierzania się.

Niepokojące są również niskie wyniki w zakresie postawy akceptacji, szczególnie wśród ojców (postawy matek są tu i bardziej pozytywne, i bardziej zróżnicowane). Wskazuje to na chłodne relacje rodzica z dzieckiem i brak przyjem-

ności płynącej z obcowania z nim. Może to skutkować brakiem poczucia bezpieczeństwa u dziecka, brakiem zaufania do rodziców i do świata. Również dość niskie wyniki w zakresie autonomii wskazują na brak możliwości samodzielnego rozwiązywania problemów przez niepełnosprawne dzieci. Rodzice, szczególnie ojcowie, nie mają do nich zaufania. Zamiast potrzebnego wsparcia, nie pozwalają na samodzielność.

Wyniki w zakresie wymagań wskazują na tendencje rodziców niepełnosprawnych dzieci w kierunku nadmiernych wymagań, nieproporcjonalnych do możliwości tych dzieci.

Wyniki badanych rodziców w zakresie postawy ochraniającej mieszczą się w granicach wyników przeciętnych.

Celem badań prezentowanych w niniejszym opracowaniu było zbadanie zależności pomiędzy jakością małżeństwa rodziców a postawami, jakie prezentują oni wobec swych niepełnosprawnych dzieci. Obliczono zatem współczynnik korelacji r-Pearsona dla wyników matek i ojców. Korelacje pomiędzy spostrzeganą jakością małżeństwa a postawami rodzicielskimi matek pokazuje tabela 3.

Tabela 3. Współczynniki korelacji r-Pearsona pomiędzy jakością małżeństwa a postawami badanych matek oraz ich poziom ufności

Skale	Akceptacja– odrzućenie		Wymagania		Autonomia		Niekonsekwencja		Ochrania- nie	
	r	p.u.	r	p.u.	r	p.u.	r	p.u.	r	p.u.
Intymność	-,034	,817	-,347	,014	-,052	,717	-,152	,292	-,243	,089
Rozczarowanie	-,285	,045	,226	,115	-,060	,678	,335	,017	,122	,398
Samorealizacja	,212	,140	-,107	,459	,058	,690	-,036	,803	,088	,545
Podobieństwo	,014	,925	-,081	,576	,133	,356	,216	,131	-,106	,464

Oznaczenia w tabeli: r – współczynnik korelacji r-Pearsona; p.u. – poziom ufności.

Powyższe zestawienie wskazuje na istnienie trzech istotnych statystycznie korelacji: 1) korelacja pomiędzy wynikami w skali rozczarowanie a wynikami w skali akceptacja–odrzućenie – jest to korelacja ujemna, na poziomie ufności $< 0,05$; korelacja ta wskazuje, że im wyższe jest rozczarowanie w związku małżeńskim, tym mniej akceptacji dla niepełnosprawnego dziecka u matek; 2) korelacja pomiędzy wynikami dla skali intymność a wynikami w zakresie wymagań matek wobec dziecka – jest to korelacja dodatnia, na poziomie ufności $< 0,05$; wskazuje ona, że im niższy jest poziom intymności w relacji małżeńskiej rodziców niepełnosprawnego dziecka, tym wyższe wymagania matka stawia temu dziecku; 3) korelacja pomiędzy wynikami w skali rozczarowanie w związku małżeńskim a postawą niekonsekwencji prezentowaną przez matki niepełnosprawnych dzieci – jest to korelacja dodatnia, na poziomie ufności $< 0,05$, wskazująca na to, iż wysoki poziom rozczarowania związkiem sprzyja niekonsekwentnym postawom matek wobec niepełnosprawnego dziecka.

Wyniki analiz statystycznych ujawniają, że kluczowe dla niewłaściwych postaw matek wobec dzieci z niepełnosprawnością okazuje się rozczarowanie związkiem małżeńskim, gdyż wiąże się ono zarówno z brakiem akceptacji niepełnosprawnego dziecka, jak i z niekonsekwentnym postępowaniem wobec niego. Ważne jest także doświadczenie intymności w relacji małżeńskiej, oparcie we współmałżonku, którego brak może skutkować nadmiernymi wymaganiami matki wobec dziecka.

Tabela 4 ilustruje zależności pomiędzy jakością związku małżeńskiego a postawami ojców wobec niepełnosprawnych dzieci.

Tabela 4. Współczynniki korelacji r-Pearsona pomiędzy jakością małżeństwa a postawami badanych ojców oraz ich poziom ufności

Skale	Akceptacja- odrzućenie		Wymagania		Autonomia		Niekonsekwencja		Ochranianie	
	r	p.u.	r	p.u.	r	p.u.	r	p.u.	r	p.u.
Intymność	-,099	,492	-,012	,932	-,168	,245	,031	,830	-,047	,745
Rozczarowanie	-,093	,520	-,029	,843	-,063	,662	-,030	,838	,066	,650
Samorealizacja	,238	,096	,198	,167	,093	,527	,040	,783	-,109	,450
Podobieństwo	-,080	,583	-,283	,046	,015	,918	,055	,705	,189	,189

Oznaczenia w tabeli: r – współczynnik korelacji r-Pearsona; p.u. – poziom ufności.

Zebrane dane wskazują na istnienie jednej istotnej statystycznie korelacji pomiędzy jakością małżeństwa a postawami ojców wobec niepełnosprawnych dzieci: jest to ujemna korelacja pomiędzy wynikami w skali podobieństwa w związku małżeńskim a wynikami w skali wymagania. Zależność ta wskazuje, że im mniejsze jest odczuwane podobieństwo męża i żony, tym większa tendencja do nadmiernych wymagań kierowanych przez ojca wobec dziecka z niepełnosprawnością.

Z przeprowadzonych analiz można wnioskować, że jakość relacji małżeńskich bardziej wiąże się z postawami matek niż ojców. Szczególnie niebezpieczne jest tu poczucie rozczarowania żon relacją małżeńską oraz brak poczucia intymności w związku, a więc brak oparcia w mężu i możliwości dzielenia się z nim swoimi uczuciami i problemami. To właśnie te aspekty relacji małżeńskiej wiążą się istotnie z brakiem akceptacji niepełnosprawnego dziecka takim, jakie ono jest, a co za tym idzie, ze stawianiem mu nadmiernych wymagań, co z pewnością wynika właśnie z braku akceptacji ograniczonych możliwości rozwoju tego dziecka, i pragnieniem, aby było ono takie, jak inne dzieci.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania w systemach rodzinnych z dzieckiem niepełnosprawnym pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. W relacjach małżeńskich występuje niski poziom satysfakcji ze związku małżeńskiego – badania ujawniły wysoki poziom rozczarowania, a także niski poziom intymności.
2. Postawy rodziców wobec dzieci z niepełnosprawnością cechują się niekonsekwencją oraz brakiem akceptacji dziecka takim, jakie ono jest. Ujawnia się również tendencja do stawiania dziecku nadmiernych wymagań, co może wiązać się z brakiem akceptacji rodziców dla jego ograniczeń.
3. Istnieją statystycznie istotne związki pomiędzy poziomem rozczarowania w związku małżeńskim a akceptacją niepełnosprawnego dziecka i brakiem konsekwencji w postępowaniu z dzieckiem, a także pomiędzy poziomem intymności w relacji małżeńskiej a poziomem wymagań u matek. U ojców istotnym czynnikiem jest poczucie podobieństwa w relacji małżeńskiej, które odwrotnie proporcjonalnie wiąże się z poziomem wymagań wobec dzieci.

Uzyskane wyniki zwracają uwagę na potrzebę wzmacniania więzi małżeńskich w rodzinach z dzieckiem niepełnosprawnym, szczególnie na konieczność wsparcia żon i matek w tych systemach, ponieważ to ich satysfakcja w relacjach z mężem może pozytywnie wpływać na relacje z dzieckiem.

Bibliografia

- Aronson E., Wilson T., Akert R., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 1997.
- Braun-Galkowska M., *Metody badania systemu rodzinnego*, Wyd. KUL, Lublin 1991.
- Braun-Galkowska M., *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Wyd. TN KUL, Lublin 1992.
- Cudak S., *Wychowawcze i emocjonalne funkcjonowanie rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Łódź 2007.
- Dąbrowska Z., *Czym charakteryzują się współczesne małżeństwa w Polsce?*, „Małżeństwo i Rodzina” 2005, nr 4, s. 3–11.
- Drożdżowicz L., *Ogólna teoria systemów [w:] Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, red. B. de Barbaro, Wyd. UJ, Kraków 1999, s. 9–17.
- Dykcik W., Szychowiak B., *Nowatorskie i alternatywne metody w teorii i praktyce pedagogiki specjalnej*, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań 2001.
- Goszyła T., *Rodzinne uwarunkowania dojrzałej religijności młodzieży*, Wyd. KUL, Lublin 2010.
- Harwas-Napierała B., *Specyfika komunikacji interpersonalnej w rodzinie ujmowanej jako system [w:] Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, WN PWN, Warszawa 2014, s. 47–72.
- Kaźmierczak M., Płopa M., *Komunikacja w bliskich związkach. Teoria i metoda badania*, VIZJA PRESS & IT, Warszawa 2012.
- Kenrick D., Neuberg S., Cialdini R., *Psychologia społeczna*, GWP, Gdańsk 2002.
- Mika S., *Psychologia społeczna dla nauczycieli*, Wyd. „Żak”, Warszawa 1998.
- Obuchowska I., *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1999.
- Olson J., Zanna M., *Attitudes and attitude change*, “Annual Review of Psychology” 1993, nr 44, 117–154.
- Otrębski W., *Szansa na społeczną akceptację*, RW KUL, Lublin 1997.
- Pisula E., *Rodzice i rodzeństwo dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Wyd. UW, Warszawa 2007.

- Plopa M., *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Wyd. EUH-E, Elbląg 2004.
- Plopa M., *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, Impuls, Kraków 2008.
- Plopa M., Połomski P., *Kwestionariusz relacji rodzinnych. Wersje dla młodzieży. Podręcznik*, VIZJA PRESS & IT, Warszawa 2010.
- Rembowski J., *Więzi uczuciowe w rodzinie*, PWN, Warszawa 1972.
- Rostowska T., *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*, Impuls, Kraków 2008.
- Satir V., *Rodzina. Tu powstaje człowiek*, przekł. Ł. Ochmańska, GWP, Gdańsk 2000.
- Stelter Ż., *Pełnienie ról rodzicielskich wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Difin, Warszawa 2013.
- Świętochowski W., *Rodzina w ujęciu systemowym* [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, WN PWN, Warszawa 2014, s. 21–46.
- Wosińska W., *Psychologia życia społecznego*, GWP, Gdańsk 2004.
- Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.